

kitabı olmalıdır. Ayrıca hocalarından Ziyâ Efendi'nin *el-Kaşıdetü'd-dâliyye* adlı eseri ile Sadreddin Konevî'nin *Vaşıyyetnâme*'sini Türkçe'ye tercüme etmiştir.

Arapça ve Farsça'ya vukufu bilinen, akıcı bir üslûba sahip olan Fahri Efendi'nin *Ceride-i Sûfiyye*, *Beyânülhak*, *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilürreşad* mecmualarında bazı makaleleri, Konya'da o yıllarda çıkan *Meşrik-ı İrfân* gazetesinde de bazı yazıları yayımlanmıştır. Müellifin genellikle "Konyalı Fahri" imzasını kullandığı bu yazılarının esasını medreselerin ıslahı, eğitim ve öğretimin yenileştirilmesi gibi konular oluşturur. Fahri Efendi'nin bir divan teşkil edecek kadar dinî muhtevalı şiirinin de bulunduğu yakınları tarafından ifade edilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Konyalı, *Konya Tarihi*, s. 789-790; Mehmed Önder, *Konya Maarifi Tarihi*, Konya 1952, s. 47, 57, 58; Cemal Kutay, *Kurtuluşun ve Cumhuriyetin Manevi Mimarları*, Ankara, ts. (Diyânet İşleri Başkanlığı yayını), s. 69-96; Caner Arabacı, *Millî Mücadele Dönemi Konya Öğretmenleri*, Konya 1991, s. 75-78; Abdullah Ceyhan, *Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Mecmuaları Fihristi*, Ankara 1991, s. 132-133, 406-407; Mustafa Özdamar, *Hacı Veyiszâde*, İstanbul 1992, s. 23, 27, 254, 309, 358, 373-374, 438-442; A. Osman Koçkuzu, "Bahâeddin Efendi", *DİA*, IV, 458 (maddenin yazımında müellif bizzat görüştüğü Fahri Efendi'den ve ailesinden elde ettiği bilgilerden de faydalanmıştır).

ALİ OSMAN KOÇKUZU

FAHRİYYE

(فخرية)

Klasik Şark edebiyatlarında
bir edebî eserde
sanatkârın kendini övdüğü kısım.

Fahriyye kelimesi, eski Arap şiirinde kasidenin iç planındaki şiir konularından olan "övünme, büyülenme" anlamındaki *fahr**dan (iftihâr) gelir. Genellikle methedilen kimseden bir câize almak amacıyla yazılan ve nesib veya teşbib, girizgâh, methiye, tegazzül ve dua gibi beş veya altı ana bölümden meydana gelen kasidenin şairin kendisini övdüğü birkaç beyitle sınırlandırılmış bölümüne fahriyye adı verilir. Ayrıca şairlerin sahip oldukları yüksek sanat gücü yanında kendi fazilet ve üstünlükleriyle de övünmek maksadıyla kaside şeklinde yazdıkları müstakil manzumelere de fahriyye denilmiştir.

Divan şiirinin bir özelliği olarak şairlerin lutfunu gördükleri veya kendisinden bir câize umdukları kimseleri övmeleri yanında kendi öz değerleriyle de övünmelerinin bir gelenek haline geldiği bilinmektedir. Nitekim Enderunlu Vâsîf, "Eş'âr ile fahr eylemeyi istemem ammâ / Fahriyyece söz âdet-i erbâb-ı beyândır" derken buna işaret eder (Levend, s. 543). Divan şairleri fahriyyelerinde de methiye olduğu gibi mübalağalı ifadeler kullanmışlardır. Böylece onların "mûcize kabîlinden sözler söyleyen papağan", "ilâhî feyizlerin ilham edildiği bir kalp sahibi", "temiz gönlü şiirin levh-i mahfûzu olan kimse" gibi abartılmış vasıflarla söz sanatındaki ulaşılmaz güçlerini sayıp dökerek Arap, Fars ve diğer Türk şairlerine karşı övündükleri görülmektedir. Şairi buna sevkeden esas unsurun, zengin hayal dünyasını gerçek dünyasıyla birleştirebilmesindeki ustalık ve maharetin verdiği bir "kabına sığamama" duygusu olduğu söylenebilir. Sözlerinin "gayb âleminin rûzgârının armağanı" olduğunu ileri süren şairin bu gibi ifadeleri, aslında zengin ve taşkın hayallere müsait olan şiirin bile her zaman kolayca kabullenemeyeceği mübalağa sanatının ölçü tanımayan terennümleridir (Banarlı, II, 656). Bu tavırlarıyla şairler bir bakıma methiye sundukları kimsenin sıradan bir şair tarafından değil büyük bir sanatkâr tarafından övüldüğünü de anlatmak isterler (Dilçin, s. 157). Bunun en belirgin örneği, Nef'î'nin IV. Murad gibi sert mizaçlı bir hükümdara söylediği, "Sen ne büyük bir hükümdarsın ki benim gibi bir şair tarafından methediliyorsun" ifadesinde görülebilir (Banarlı, II, 656).

Nef'î gibi şairler nadir de olsa bazı kasidelerine, gelenek halini almış kaside planından ayrılıp doğrudan fahriyye ile başlamışlardır. Böyle kasidelerin nesib bölümü yoktur. Öte yandan bazı şairlerin önce kendilerini övmeleri, yine övdükleri kimseye karşı başka bir yoldan yapılmış methiye anlamı taşır. Divan şairleri arasında fahriyyeye en fazla yer veren Nef'î'dir. Nitekim Muallim Nâci fahriyyede Nef'î'nin seviyesine erişmiş, hatta yaklaşmış bir şairin bulunmadığını söyler (*İstîlâhât-ı Edebiyye*, s. 163).

Türk edebiyatında Orhun âbidelerinden itibaren Dede Korkut hikâyeleri, Yunus Emre ve Fuzûlî divanları dahil mensur-manzum pek çok eserde, değişik

mahiyet ve ölçülerde de olsa fahriyye niteliğini taşıyan parçalara rastlamak mümkündür. Fuzûlî'nin Türkçe divanının dîbâcesindeki, "Ben ki sahîfe-i cibilletimde bidâyet-i rûz-ı ezelden... mezzarâ-i mîzâcımda gül-i mezâk-ı şî'r bitti... az zamanda eşî'a-i envâr-ı nazmım ile çok şehirler ve vilâyetler doldu" sözleri mensur fahriyyenin tanınmış örneklerindendir.

Şair fahriyyede kendisinden sadece birinci şahıs olarak değil ikinci veya üçüncü şahıs gibi de bahsedebilir. Ayrıca sanatkârın güçsüzlüğünü, zavallılığını ifade eden ve fahriyyenin zıddı olarak kabul edilebilecek "tazallum" türünde (Levend, s. 552) fahriyyeler de vardır. Ali Şîr Nevâî'nin *Bedâiyu'l-bidâye* adlı divanının dîbâcesindeki ifadesi veya Lâmiî Çelebi'nin, "N'eyleyim bu ten-i füsûrde ile / Karanu evde şem'-i mürde ile // Âlemi etti sözlerim gülşen / Olmadı dil sirâcesi rûşen" beyitleri, yoksulluğun köşesinde inleyen Fuzûlî'nin, "Fakîr-i pâdişâh-âsâ gedâ-yı muhteşemem" muşammât mısraıyla, "Fakr sultânı benim devletimdir câvidân" mısraı bu hususu ortaya koyan örneklerdir.

Tevhid, münâcât, na't, methiye, hatta dua mahiyetindeki şiir veya şiir bölümlerinde de fahriyye niteliğini taşıyan beyitlere rastlanır. Lâmiî'nin, "Hâmem ki bugün kat'-ı merâhil kıldı / Her hatvede bin tayy-i menâzil kıldı / Ser menzil-i tahkîka eriştir yâ rab / Çün sa'ye taklîd-i efâzıl kıldı" rubâisinde, Nef'î'nin doğrudan fahriyye ile başlayan ve kırk iki beyti fahriyyeden ibaret kırk dört beyitlik "sözüm" redifli na't-kasidesinde (*Divan*, s. 45-47) bu durum görülür. Ahmed Paşa'nın mesnevi şeklindeki divan dîbâcesinin 71. beytinden sonra gelen ve "tegazzül" diye adlandırılacak kısımda yer alan 74, 75, 76. beyitlerle diğer bazı beyitlerde fahriyye niteliği açıkça görülür. Aynı şiirin methiye kısmının 120 ve 121. beyitleri hem methiyyeyi hem fahriyyeyi ihtiva etmektedir. Fahriyye ile nasihatın bir arada bulunduğu şiirler de vardır. Meselâ Necâtî Bey, Şehzade Mahmud'u överken nasihatlerde bulunur ve, "Necâtî sözleridir hikmet-âmîz / İbârettir velîkin ibret-engîz" beytiyle de övünür.

Fahriyyede değişik vasıflar söz konusu edilebilir. Divan şiirinde ön planda tutulan vasıf ise şairlik yani söz ustalığıdır. Nitekim Yunus Emre, "Kime kim dost

kapı aç a düşmanı elinden kaç a / Yûnus ağzı güher saç a değme ârif deremeye" derken, "Bu devr içinde benem pâdisâh-ı mülk-i sühan" diyen Bâkî veya, "Verildi bana serîr-i iklim-i sühan" diyen Rûhî-i Bağdâdî ile öz olarak aynı söyleyiş içindedir. "Zamânede benem şâir oğlu şâir kim / Baş eğdi nazmıma dünyânın ehl-i irfânı" diyen Nev'îzâde Atâî ise kendi sanatının kaynağı olarak gösterdiği babasının şairliğiyle övünmektedir. Şairin zaman zaman diniyle, peygamberiyle, tarikatıyla ve şeyhiyle de övündüğü görülür. Yûnus'un, "Tapduk'un tapusunda kul olduk kapusunda / Yûnus miskin çiğ idik pişdik elhamdülillâh" diyerek sanatının şeyhinin feyzinden kaynaklandığını belirttiği beyitlerinin sayısı az değildir.

Türk edebiyatında sık sık görülen "zâhid-âşik", "sûfî-şair" tezadının divan şiirinin son temsilcilerinden Leskofçalı Galib ve Yenişehirli Avnî'ye kadar uzandığı, bunun da "mutasavvıfane bir fahriyye edası"nın benimsenmesinden kaynaklandığı söylenebilir. Öte yandan Fuzûlî'nin, "...hâk-i Kerbelâ sâir memâlik iksîrinden eşref olduğu mâlumdur ve rûtbe-i şîrimi her yerde bülend eden hakîkatte bu mefhumdur" şeklindeki sözleri onun memleketiyle övünmeye dinî bir mahiyet verdiğini gösterir. Taşlıcalı Yahyâ da bu tarz övünmenin yanına ırk unsurunu da katar. Nitekim bilhassa Nef'î'de görülen ve Nedîm'de öz değerini bilmeyenlere karşı bir isyan halini alan kendi sanatıyla övünme tavrı, Türk şairlerinin Arap ve İran şairlerine karşı kazanmış oldukları yüksek seviye ve şahsiyeti, hatta üstünlüklerini haykurmaları şeklinde yorumlanmıştır.

Fahriyyeler tarihe ışık tutma yönünden de önem taşır. Eski Arap toplumunda daha çok melik, hükümdar, vali gibi kimselerin gerek karakter ve davranışları gerekse her türlü icraatı müsbet veya menfî taraflarıyla şiirlerde ortaya dökülür ve neticede bunlar birer vesika mahiyetinde tarihe mal olurdu. Bu sebeple şiir, "Araplar'ın bütün ilimlerini ihtiva eden bilgi hazinesi" olarak tanımlanmıştır (Çetin, s. 11). Bu da şiirin ana türlerinden olan kasidenin medih, hiciv, fahr ve mersiye bölümleriyle gerçekleşmekteydi. Divan edebiyatında ise şiir ve bu arada kaside zaman, mekân, örf, âdet ve coğrafya değişikliği gibi sebeplerle bu fonksiyonundan çok uzaklaş-

mıştır. Ancak Nef'î'nin Sultan Ahmed Camii'nin inşası sebebiyle I. Ahmed'e sunduğu methiyenin, "Kim bilirdi suarâ olmasa ger sâbıkta / Dehre devletle gelip yine giden şâhânı" şeklindeki fahriyye beyti, şiirin hâlâ bu tarihî ve sosyolojik önemini koruduğunu vezir bir şekilde ifade etmektedir. Ancak pek çok mübalağalı ifadenin yer aldığı methiyeleri tarih açısından değerlendirirken ihtiyatlı davranmak gerekir (bk. FAHR).

Bazı fahriyyeler Türk müzikisinde güfte olarak kullanılmıştır. Meselâ Nef'î'nin, "Tûtî-i mu'cize-güyem ne desem lâf değil" mısraıyla başlayan ünlü fahriyyesi İtrî tarafından segâh makamında, "Bülbül gibi pür oldu cihan nağmelerimden" diye başlayan bir fahriyye de Zekâî Dede tarafından hicazkâr makamında bestelenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Muallim Nâci, *İstîlâhât-ı Edebiyye*, İstanbul 1307, s. 161 vd.; Tâhîrülmevlî, *Edebiyat Lügati* (İstanbul 1937), İstanbul 1973, s. 43, 44; Mustafa Nihat Özön, *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*, İstanbul 1954, s. 84-87; Yunus Emre Divanı (haz. Mustafa Tatçı), Ankara 1990, s. 279, 341; Ali Şîr Nevâî, *Bedâiü'l-bidâye*, TSMK, Revan, nr. 802, 804, 806; Ali Şîr Nevâî'nin *Birinci Divanı: Garâibü's-sığar* (haz. Günay Alpay, doktora tezi, 1965), Türkiye Araştırma Merkezi Ktp., nr. T 690; Ahmed Paşa Divanı (haz. Ali Nihad Tarlan), İstanbul 1966, tür.yer.; *Necatî Bey Divanı* (haz. Ali Nihad Tarlan), İstanbul 1963, s. 9; Lâmiî, *Divan*, Millet Ktp., Ali Emîrî, nr. M. 380; Fuzûlî, *Türkçe Divan* (haz. Kenan Akyüz v.dğr.), Ankara 1958, tür.yer.; Yahya Bey, *Divan* (haz. Mehmet Çavuşoğlu), İstanbul 1977, tür.yer.; Bâkî: *Hayatı ve Şiirleri: Divan* (haz. S. Nüzhet Ergun), İstanbul 1935, tür.yer.; Nef'î, *Divan*, İstanbul 1269, s. 2-4; a.e. (haz. Metin Akkuş), Ankara 1993, s. 45-47, 54, 315; *Nedîm Divanı* (haz. Abdülhakî Gölpinarlı), İstanbul 1972, tür.yer.; Mehmed Rifat, *Meccâmîü'l-edeb*, İstanbul 1308, s. 193-197; Levend, *Divan Edebiyatı* (İstanbul 1943), İstanbul 1980, s. 543-551, 552; Hikmet İlaydın, *Türk Edebiyatında Nazım*, İstanbul 1957, s. 107; Banarlı, *RTET*, I, 186-190; II, 655-659; M. Nihad Çetin, *Eski Arap Şiiri*, İstanbul 1973, s. 11, 80-88; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1983, s. 122-167; Tahir Üzgör, *Edebiyat Bilgileri*, İstanbul 1983, s. 226; a.mlf., *Türkçe Divan Dîbâceleri*, Ankara 1990, s. 274; İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 1990, s. 161-162; Halûk İpekten, *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri*, Ankara 1985, s. 43, 53, 59; Mehmed Çavuşoğlu, "Kaside", *TDL*, LII/415 (1986), s. 22; a.mlf., "Avnî Bey, Yenişehirli", *DİA*, IV, 123-124; F. Krenkow, "Kaside", *İA*, VI, 388-389; Abdülkadir Karahan, "Nef'î", a.e., IX, 176-178; Pakalın, I, 583-584; "Fahriye", *TDEA*, III, 144-145; Öztuna, *TMA*, I, 281-433, 516; Mustafa Uzun, "Câize", *DİA*, VII, 28-29.

TAHİR ÜZGÖR

FAHRÜDDEVLE

(فخرالدولة)

Fahrüddevle Felekü'l-ümme
Ebû'l-Hasen Alî b. Rükniddevle
Hasen el-Büveyhî
(ö. 387/997)

Büveyhî hükümdarı
(983-997).

Yaklaşık 341'de (952) İsfahan'da doğdu. Babası Rüknüddeve hasta yatağında yatarken ağabeyi Adudüddeve ve kardeşi Müeyyidüddeve ile ülke topraklarını aralarında paylaştılar ve Adudüddeve'nin hâkimiyetini tanımayı kabul ettiler. Bu taksimde Fahrüddeve'ye Dînever ve Hemedan verilmişti. Ancak Rüknüddeve'nin 366'da (976) ölümünden sonra kardeşler ve hânedanın diğer mensupları arasında mücadele başladı. Fahrüddeve kendi payına düşen topraklardan memnun değildi ve Müeyyidüddeve'ye verilen İsfahan ve civarındaki yerleri de ele geçirmek istiyordu. Bu maksatla amcasının oğlu Bahtiyâr'ın teşvikiyle Berzikân aşireti reisi Hasanveyh el-Berzikânî ve Ziyâril'lerden Kâbûs b. Veşmgîr ile Adudüddeve aleyhine iş birliği yaptı. Adudüddeve 369'da (979) Fahrüddeve'nin üzerine yürüyerek Hemedan'ı ele geçirmeye karar verdi. Kendisini Büveyhîler'in doğudaki topraklarının vârisi kabul eden ve Rey'deki hâkimiyetini devam ettirmek isteyen Fahrüddeve bu saldırı karşısında önce Deylem'e, sonra da Cürcân'a giderek Ziyârî Emîri Kâbûs b. Veşmgîr'e sığındı. Adudüddeve'ye bağlı kuvvetler Hemedan'a girince kumandan Ebû Nasr Hâşâze'nin diplomatik faaliyetleri sonunda Fahrüddeve'nin veziri Muhammed b. Hameveyh ile diğer adamları da onların saflarına geçtiler. Adudüddeve Kâbûs'a haber gönderip kardeşi Fahrüddeve'yi teslim ettiği takdirde kendisini ödüllendireceğini bildirdi. Kâbûs bu teklifi reddedince Adudüddeve Müeyyidüddeve kumandasındaki büyük bir orduyu Cürcân'a sevketti. Savaşı kaybeden Kâbûs Nişâbur'a çekildi; daha sonra Fahrüddeve de ona katıldı. Sâmanî Hükümdarı Nûh b. Mansûr, Horasan Emîri Hüsâmüddeve Ebû'l-Abbâs Taş'tan Fahrüddeve ile Kâbûs'u desteklemesini ve Cürcân'da bulunan Müeyyidüddeve üzerine yürümelerini istedi. Burada cereyan eden savaşta Horasan ordusundaki kumandanlardan Fâik el-